

SENDİKA VE GREV HAKKININ MÜNDEMİÇLİĞİ SORUNU- KAVALA GREVİ ÖRNEĞİ

Mehtap YÜCEL BODUR*

Öz

Osmanlı'da 1908 öncesi çok sayıda grev gerçekleşmiş olsa da bunların çok azı başarı ile sonuçlanmıştır. Kavala tütün işçileri için bir başarı hikâyesi olan 1905 grevi, Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti tarafından organize edilmiş olup, Osmanlı'da bir sendika öncülüğünde gerçekleştirilen ilk grevdir. Bu Cemiyet Osmanlı grevler tarihinin en büyük grevi olan 1905 Kavala grevinde çok yüksek bir işçi kitlesi ile grev organize etmiş ve tamamıyla başarıya ulaşmıştır. Yalnızca sendikalar grev hakkının kullanılmasını organize edip, kolaylaştırmaz; Kavala örneğinde olduğu gibi, grevler de bir dayanışma bilinci oluşturup işçi örgütlenmesini destekler. Bir diğer ifadeyle sendika hakkı grev hakkını, grevler de sendika hakkını büyütür ve geliştirir. Bu nedenledir ki bu haklar mündemiçtir. Kavala grevini döneminin diğer grevlerinden ayırıp tam anlamıyla başarıya ulaşmasını ve geniş kitlelere hitap edebilmesini sağlayan, bu grevin örgütlü bir yapı içerisinde gerçekleşmesidir. Grev hakkının önkoşulu sendika, sendika hakkının içeriğini anlamlı hale getiren de grev hakkıdır. Kavala grevi bu hipotezi destekleyen dikkat çekici bir örnek olması bakımından seçilmiştir. Çalışma tarihi bir örnekten yola çıksa da, amacı tarihi bilgi vermek değil, çalışma hayatına dair iki hakkın bütünlüğünü örneklendirmektir.

Anahtar Kelimeler: 1905 Kavala Grevi, Sendikal Haklar, İş Hukuku.

THE PROBLEM OF INTERWIND OF RIGHT TO UNION AND STRIKE- EXAMPLE OF KAVALA STRIKE

Abstract

Although many strikes had taken place in the Ottoman Empire before 1908, very few of them had been successful. The 1905 strike, which is a success story for the Kavala tobacco workers, was organized by Association for the Prosperity of Kavala Tobacco Workers and the first organized strike in the Ottoman Empire. This association organized a strike with a very high mass of workers in the strike of 1905 Kavala which is the biggest strike in the history of Ottoman strikes. Unions do not only organize or facilitate the exercise of the right to strike; As in the case of Kavala, strikes also create a consciousness of solidarity and support workers' organization. In other words, the right of the union increases the right to strike and the strike increases and improves the right of the union. That is why these rights are intertwined. Its organized structure allowing it to reach full success and appeal to a wide audience separates the Kavala strike from the other strikes of the period. The precondition for the right to strike is union and it is the right to strike that makes the content of the union right meaningful. The Kavala strike was chosen as a

* Dr. Arş.Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku ABD, yucel_mehtap@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-9761-7765>

remarkable example in support of this hypothesis. Although the study starts from a historical example, its aim is not to give historical information, but to illustrate the integrity of the two rights of working life.

Keywords: 1905 Kavala strike, Trade union rights, Labor law.

Giriş

Bugünü anlamak ve analiz etmek için tarihe bakmak beyhude bir çaba gibi görülebilir. Ancak tarih tekerrür etmese dahi bir spiral gibi benzer olayları etrafında döndürmektedir. Tartışılan hususların usulü ve içeriği değişse de özü değişmemektedir. Tarihsel boyutta çalışma ilişkileri ile alakalı bir meselenin analizinde de bugünün sorunlarını çözmek bakımından fevkalade bir fayda vardır. Bu nedenle Osmanlı'da örgütlenme ve grev konuları incelenmiş ve günümüzde epey yol alınsa da özü itibarıyla arzu edilen noktaya gelinemediği görülmüştür. Bu vesile ile belirtilmelidir ki bu çalışma Osmanlı emek tarihi ile ilgili bilgiler içerse de bir tarih çalışması değildir. Sendika ve grev haklarının geçmişten günümüze gelişimini izleyen, çalışma sosyolojisi anlamında bugünü analiz etmek için geçmişten yardım alan bir çalışmadır. Sendika ve grev haklarının birbirini nasıl beslediğini iş hukukunun teorik bakış açısı ile değil, tarihten bir örnekle göstermeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle özgün olup, ikincil kaynaklardan yararlanılarak yazılmış olması da yazarın tarihçi değil, hukukçu olması hasebiyledir. Çalışmaya yaklaşım bu bakış açısı ile olmalıdır.

Ünlü tarihçi Carr, “Geçmiş bizim için bugünün ışığında anlaşılabilir ve bugünü tümüyle ancak geçmişin ışığında anlayabiliriz. İnsanın geçmiş toplumu anlamasını ve bugünün toplumuna daha çok egemen olmasını sağlamak, tarihin çifte işlevidir.” (Carr, 1987:74) ifadeleri ile maksadımızı ve derdimizi veciz bir biçimde anlatmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye'si toplumu arasındaki geçişte var olan süreklilik, günümüz çalışma ilişkilerini daha doğru okuyabilmek için Osmanlı çalışma ilişkileri mirasını da değerlendirmeyi (Makal, 1997:128) *sine qua non* hale getirmektedir.

Elbette Osmanlıdaki işçi örgütlenmeleri ve hareketleri bugünle özdeş değildir (Makal, 1997:240). Özdeş olmasının beklenmesi bir mantık hatası olurdu. Örneğin Osmanlı'da Tütün İşçileri Saadet Cemiyeti kuruluşunun ilk yıllarında kadın işçiler bakımından ayrımcı bir tavır içinde olup sadece tütün demetlerini ağaç veya kanaviçe ile denk hale getiren denkçileri üye kaydetmektedir ve bunların tamamı erkektir. Dernek yönetiminde denkçi olarak çalışan kadın varsa bu kimselerin de tütünün iyi ve kötüsünü ayırarak denk tahtası üstünde tütünleri demet haline getiren pastalacı olarak çalışmaları talep edilmektedir (Vardağlı, 2009:42; Yıldırım, 2017:138; Nacar, 2014:545). Oysa bugün artık sendikaya üyelik bakımından kadın- erkek ayrımcılığı yapmak hukuk sınırları içerisinde düşünülemez.

Her ne kadar özdeşlik olmasa da neden sonuç ilişkisi içerisinde ulaşılan dersler oldukça benzerdir. Bu nedenle çalışmada öncelikle 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan süreçteki sendikal faaliyetler ve

grevlerden ikincil kaynaklar vasıtasıyla ulaşılanlardan bahsedilecek, ardından 1905 Kavala grevini oluşturan süreç incelenecektir. Daha sonra Tatil-i Eşgal Kanununun konu ile ilgili kısmı değerlendirilecek ve son olarak buradan çıkarılan dersler bağlamında sendika ve grev hakkının bağlantısı tartışılacaktır.

1. 1908 YILINA KADAR OSMANLI'DA SENDİKAL FAALİYETLER

Günümüzde alışma ilişkileri incelenirken işçi, işveren ve devlet, örgütleri ile yani sendikaları ile bir bütün olarak düşünölmektedir. Ancak tarihsel süreç içerisinde özellikle işçi örgütlerinin, işverenler ve devlet bakımından tanınması sancılı zamanlardan sonra mümkün olabilmifitir (Makal, 1997:89). İngiltere'de sendika yasağının kaldırılması 1824 'te, İsviçre'de 1848'de, Fransa'da 1864'te, Almanya'da Saksonya'da 1861'de, Kuzey Almanya'da 1869'da, İtalya'da 1899'da gerçekleşmiştir (Makal, 1997:89-90).

Osmanlı'da ise işçi sınıfının doğuşu, sanayinin gelişmesi ile birlikte ancak 19. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır (Erişçi, 1997:3). 1870-1908 dönemi Osmanlı işçi tarihinde uyanış dönemi olarak adlandırılmaktadır (Sencer, 1969:162). Ancak bu dönemde dahi bir uyuzmazlık veya eylem olmadıkça, Osmanlı vesikaları Osmanlı işçileri hakkında sessiz kaldığından (Karakışla, 1998a:204) Osmanlı işçi hareketleri ve örgütleri hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmak mümkün olamamaktadır.

İlk olarak Sanayi Devriminin başladığı İngiltere'de ortaya çıkan, kapitalist üretim ilişkilerinde ağır şartlarda çalışan işçilerin yardımlaşma ve dayanışma örgütü olan sendikalar, zamanla işçilerin güç birlikteliği haline gelmiştir (Tütöncü, 2015:495). Osmanlı sosyoekonomik yapısı itibariyle ise insanların ihtiyaçlarının karşılanmasını ekonominin temel amacı olarak gören; üreticinin değil, tüketicinin ihtiyaçlarını önceleyen; ekonomiyi bu anlamda denetleyip müdahale eden, gelenekselliği ile bu dengeyi korumayı hedefleyen ve harcamaları kısıtlayarak hazine gelirlerini sürekli yükseltmeye çalışan bir anlayış etrafında şekillenmiştir. Bu sebeptendir ki Osmanlı'da kapitalist ekonomiye de, kapitalist ekonominin bir ürünü olan sendikaya da geçiş ve ayak uydurmak zor olmuştur (Tütöncü, 2015:516; Türkdoğan, 1981:21). Ekonomi anlayışı dışında sanayideki gelişmelerin geç oluşu ve Devletin içinde bulunduğu karmaşık dönem itibariyle bu oluşumlara olumsuz tavrı Osmanlı'da sendikal anlamda işçi örgütlenmesini epey geciktirmiştir (Yıldırım, 2017:99; elik vd., 2018:768; Yazgan, 1982:5).

20. yüzyılın başına kadar işçi örgütleri işçiye yönelik hayırseverlik, yardımlaşma, ticari vb. amaçlar gütmüşler, işçilerin çalışma şartlarını iyileştirmeyi hedeflememişlerdir (Yıldırım, 2017:100). Örneğin uzunca bir zaman Osmanlı'da 1871 yılında kurulduğu ve ilk işçi örgütlenmesi olduğu düşünölen (Esener, 1972:23; Sülker, 1998:71; Türkdoğan, 1981:14; Narmanlıoğlu, 1990:36) 1866 kuruluşlu Amelperver Cemiyeti (yanlış bir biçimde Ameleperver olarak da kullanılmıştır) bir işçi örgütü değil, işsiz ve

fakirlere iş bulmak, yardım etmek, fakir ailelerin çocuklarına meslek eğitimi vermek ve esnafa kredi vermek için Rum hayırseverlerce kurulan bir yardım- hayırseverlik cemiyetidir (Sencer, 1969:156-157; Gülmez, 1991:408; Makal, 1997:243; Yazıcı, 2004:84; Yıldırım, 2017:101; Koç, 2003:18; Karakışla, 1998a:198; Çelik vd., 2018:768).

1866 yılı içinde Amelperver Cemiyetine oldukça benzer oluşumlar da görülmüştür. İtalyan Operaaja Derneği, Emek Dostları Derneği (yine İtalyan kökenli), Omonia Derneği (Yunan kökenli) bu dönemin işçilere yönelik hayır dernekleri, yardımlaşma ve tekaüt sandıkları olarak ortaya çıkmıştır (Sencer, 1969:104; Karakışla, 1998b:38; Güzel, 1985:809,827). 1880’li yıllarda madenler, tersaneler, demir ve deniz yolları ile dokuma imalathane ve fabrikalarında, bir sosyal güvenlik kurumu biçiminde kurulan yardımlaşma ve tekaüt sandıkları işçilere 25-30 yıl çalışmaları ve prim ödemelerinin ardından emeklilik imkânı yaratan ve işçiler arasında yardımlaşmayı sağlayan örgütler olarak kurulmuş ancak amacını gerçekleştirilmede çok başarılı olamamıştır (Güzel,1985:810).

Öğretinin çoğunluğu tarafından Osmanlı’da ilk işçi örgütü olarak 1894 yılında İstanbul’da gizlice kurulmuş olan Amele-i Osmanlı Cemiyeti gösterilmektedir. Bu Cemiyetin Tophane-i Amire fabrikaları işçilerince kurulduğu ve kurulduktan kısa bir süre sonra mensuplarının yakalanıp sürgüne gönderildiği belirtilmektedir (Sencer, 1969:158; Yazgan, 1982:65; Güzel, 1985:810; Makal, 1997:244; Sülker, 1998:60; Çelik, 1999:106; Kırpık, 2004:200; Gülmez, 1991:408; Erişçi, 1997:8; Karakışla, 1998a:198; Koç, 2003:18; Mahiroğulları, 2015:12; Çelik vd., 2018:768). Bu Cemiyetin işçilerin sıkıntılarını dile getirmenin yanı sıra Paris’teki fikir hareketlerini takip etmek ve padişahlığa karşı söylemlerde bulunup, halkı ayaklanmaya çağırmak gibi gizli ve yarı siyasal çalışmalar da yaptıkları kabul edilmektedir (Güzel, 1985:810; Sülker, 1998:60; Gülmez, 1991:408; Erişçi, 1997:8).

1921 yılında İşçi Dernekleri Kongresi “Agâh”ın konferansının Aydınlik dergisinde yayınlanan metninden çıkan ifadelere dayanan (Sencer, 1969:157) yazarlar tarafından Amele-i Osmanlı Cemiyeti her ne kadar pek çok eserde ilk işçi örgütü olarak nitelendirilse de öğretilerde bu görüşlerin belgelendirilememiş olmasından da hareketle yola çıkan bir başka görüş; bu örgütün siyasal karakteri ağır basan, “Abdülhamid rejimini yıkıp, halkı aydınlatma” amacına yönelmiş olan, işçilerce kurulmuş ya da üyeleri arasında işçiler olan siyasal bir örgüt olarak tanımlanması gerektiği, hatta varlığının dahi şüpheli olduğu, bu örgüte ilişkin bilginin dönemin Osmanlı gazete arşivinde, eserlerinde hiç yer almadığı, varlığına dair birincil kaynaklardan bir bilginin tespit edilemediği yönündedir (Yıldırım, 2017:108-109).

O halde Osmanlı’da sendikal nitelikte faaliyet gösteren ilk işçi cemiyeti 1901 yılında Kavala’da kurulan Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti’dir. Bu Cemiyet, 1901 yılından 1916 yılına kadar faaliyet göstermiş ve gerek 1905 grevinde gerek 1908 sonrası grevlerde çok yüksek

bir işçi kitlesi ile grev organize edip, grevleri başarı ile yönetmiştir (Yıldırım, 2017:111).

1908 sonrasında siyasi olarak ortamın uygun oluşu, özgürlüklere yönelik bir rüzgârın esmesi sayesinde bu tarihten sonra pek çok işçi örgütü kurulabilmiştir. 1908 sonrası dönem ise çalışma alanımızın kapsamını açacağından bu dönemdeki diğer sendikalar ve öncülük ettikleri grevler çalışmanın dışında bırakılmıştır. Meşrutiyet öncesi kurulabilen işçi örgütleri Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti dışında 1903 yılında Cebel-i Lübnan'da kurulan bir sendika, 1907 yılında Şark Demiryolları Şirketi Filibe İstasyonunda çalışan işçilerin kurduğu bir sendika ve Ocak 1908'de fırıncılar tarafından İstanbul'da kurulan Hamurkâr Cemiyetidir (Yıldırım, 2017:112-114; Mahiroğulları, 2015:12). Osmanlı'da işçi cemiyetleri, işçilerin ücretlerinin artırılması amacının yanı sıra hasta ve sakatlara yardım, ölüm durumunda geride kalanlara yardım, kooperatif kurmak yoluyla günlük ihtiyaçları daha ucuza temin etmek gibi ideallere de sahiptir (Kırpık, 2004:211).

Osmanlı'da 1908 öncesi işçi örgütlenmeleri genellikle grevler sırasında gezici birlikler ve grev komiteleri şeklinde bir araya gelen işçilerin oluşturduğu kısa ömürlü birlikler olmuştur (Güzel, 1985:804; Yıldırım,2017:137). Zira örgütler greve bağlı olarak kurulmakta, ücretler düşük olduğundan aidat sıkıntısı yaşamakta, maddi güçleri zayıf kalmakta ve toplu direnişlerin ardından güçlerini kaybedip dağılmaktaydılar (Esener, 1971:24; Yıldırım, 2017:137; Güzel, 1985:809).

Ancak kısa ömürlü sendikaların birkaç istisnası da olmuştur. Bu istisnalardan biri de Tütün Amelesi Saadet Cemiyetidir (Güzel, 1985:809; Yıldırım, 2017:137). Bu cemiyetin daha uzun ömürlü olabilmesini sağlayan koşullardan biri de baskı, jurnal ve istibdadın İstanbul'a görece daha gevşek olduğu Kavala'da kurulmuş olmasıdır (Güzel, 1985:810). Ayrıca Kavala Tütün Rejisi işçilerinin taleplerinden de anlaşıldığı kadarıyla, bu işçiler diğer bölge işçilerine nazaran ekonomik bilinç yanında siyasal bilinci de daha yüksek işçilerdir (Güzel,1985:812). Bu nedenlerle Osmanlı'da ilk örgütlü grevi gerçekleştirebilmiş ve büyük bir başarı elde edebilmiştir.

2. 1908 YILINA KADAR OSMANLI'DA GREVLER

Elbette antik çağlardan beri tarihin her döneminde çalışan insanlar memnun olmadıkları iş koşullarına itiraz etmiş ve hatta iş bırakmışlardır (Sencer, 1969:131; Sur, 1987:30; Çelik, 1999:23). Örneğin 1885 yılında bulunmuş bir papirüste III. Ramses döneminde iş bırakan işçilerin eyleminden bahsedildiği görülmüştür. Ancak işçilerin grevi bir silah olarak kullanması görece yeni bir eylem biçimi olup, ilk olarak 18. yüzyıl İngiltere'sinde görülmüştür (Sencer, 1969:131; Yazgan, 1982:93; Sur, 1987:30).

Osmanlı'da bir eylem biçimi olarak iş bırakmayı ifade eden grev kelimesi de kullanılmakla beraber daha sıklıkla ta'til-i eşgal, terk-i eşgal, terk-i hizmet kelimeleri kullanılmıştır (Yıldırım, 2017:208; Türkoğan,

1981:15). Erken dönem tespit edilen ilk iş bırakma eylemi 1473 yılında seramik işçilerinin ücretlerinin ödenmesi için, 1587 yılında ise Mehmet Paşa tarafından İstanbul'da yaptırılan cami inşaatında çalışan duvarcı, marangoz ve taşçı ustası işçilerin 12 akçe olan günlük ücretlerine istedikleri zam sonrası iş durdurmalarıdır (Çelik, 1999:105; Koç, 2003:19; Yıldırım, 2017:208; Güzel, 1993:41). 1600'lü yıllarda neccar işçilerinin ücretlerine zam talebiyle greve gitmeleri, 1620 yılında İzmir limanı hamallarının ücretlerine zam talebiyle greve gitmeleri ile yine erken dönemde karşılaşmıştır (Yıldırım, 2017:208).

Osmanlı toplumunda modern anlamda ilk işçi hareketleri ise 1838-1839 yılında ülkeye yeni giren teknoloji ve makinelerin kendilerini işlerinden edeceğine duydukları endişe sebebiyle işçiler tarafından işyeri ve işverene ait her türlü alet ve edevatı kapsayan makineleri kırma ve tahrip etmek şeklinde olmuştur (Sencer, 1969:69 ve 89; Karakışla, 1998b:29; Çelik, 1999:23; Gülmez, 1991:426; Yıldırım, 2017:191).

Makine kırıcılığı ayrı bir eylem biçimi olarak değerlendirilecek olursa çalışma konumuzu oluşturan 1905 Kavala grevine kadar Osmanlı'da modern anlamda iş bırakma olarak sayılabilecek grevler kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

1826'da Kal'a-yı Tis'a inşaat işçilerinin ücretlerinin artırılması amacıyla iş bırakma eylemi, 1830'larda dokuma işçilerinin grevi, 1861'de 6 aylık ödenmeyen ücretleri için Tersane-i Âmire işçilerinin grevi, 1862'de Elbisehane-i Askeri işçilerinin ödenmeyen ücretleri için beş ay süren grevi, 1863 Zonguldak kömür madenlerindeki işçilerin çalışma şartlarının düzeltilmesi için yaptıkları grev, Ocak 1872 İstanbul Hasköy tersanesi işçileri grevi, Şubat 1872 Beyoğlu Telgrafhanesi işçileri grevi (Öğretide bu grevi ilk grev sayanlar da bulunmaktadır, bkz. Sencer, 1969:133; Gülmez, 1985:792), Mart 1872 Rumeli Demiryolu İstanbul Yarımburgaz-Ömerli inşaatı işçileri grevi, Temmuz 1872 Beykoz deri ve kundura fabrikası işçileri grevi, Ocak 1873'te 11 aydır ücret alamama gerekçesi ile İstanbul tersane çalışanları grevi, Haziran 1875 1200 işçinin katıldığı Tersane işçileri grevi, Ekim 1875 Müslüman inşaat işçileri, Sirkeci hamalları grevleri, ödenmeyen ücretleri için 1876'da Araba Şirketi işçileri, Haydarpaşa Demiryolu işçileri, Darphane işçileri ve Fişekhane işçileri grevi; Şubat 1876 İngiliz makinist ve işçilerin yerli işçilerden ayrı olarak gerçekleştirdikleri Hasköy Tersane işçileri grevi, Mart ve Mayıs 1876 Tersane işçileri grevi, Mart 1876 İzmir terzi işçileri grevi, Ağustos 1876 Feshane işçileri grevi, 1878 duvarcılar, terzi işçileri ve ayakkabıcıların ücretlerinde yüzde 70 zam istedikleri grevleri, 1879 Şubat kağıt paranın değeri azaldığı için kaime değil sikkeyle (mecidiye) ödeme isteyen pek çok işçi grubundan Şirket-i Hayriye vapur kaptanları ve işçileri grevi, Mart 1879 ücret zammı ve çalışma sürelerinin azaltılması talebiyle inşaat işçileri grevi, Temmuz 1879 Selanik muhasebe bürosu işçileri grevi, ve yine Temmuz 1879 Tersane işçileri grevi, 1879 Şam tekstil kalfaları grevi, 1879 Selanik Kavala tütün işçileri grevi; 1880 yılında 15 aydır ücret alamayan Tersane-i Âmire işçileri grevi, Haydarpaşa

demiryolu işçileri, İdare-i Mahsusa işçileri grevi, Ekim 1882 Tatavla ayakkabı işçileri grevi, 1884 İdare-i Mahsusa işçileri grevi, Nisan 1885 Odunkapı bıçkı işçileri grevi, 1889 Beyoğlu mağazaları işçileri ve Tersane-i Âmire işçileri grevleri, 1890 Hasköy fırın işçileri, Foça tuz taşıma işçileri grevleri, 1891 İdare-i Mahsusa Gazapkapı işçileri grevi, Mayıs 1891 İstanbul harmanları tuğla işçileri grevi, Temmuz 1891 İskeçe tütün işçileri grevi, 1892 Tersane-i Âmire işçileri grevi, 1893 Nisan Cibali tütün işçileri grevi, 1893 Karaağaç tuğlalık çamurcu işçileri grevi ve Dedeağaç Limanı hamalları grevleri, 1895 Çubuklu mum fabrikası işçileri, Ereğli maden işçileri, Tersane-i Âmire işçileri, Tamirhane işçileri grevleri, 1896 Tersane-i Âmire işçileri, Kavala tütün işçileri grevleri, 1898 Tuz Memlehaları Kayıkçı işçileri grevi, 1900 Mekteb-i Tıbbiye inşaatı işçileri grevi, 1901 Baruthane işçileri grevi, 1902 İdare-i Mahsusa işçileri grevi, 1903 Paşabahçe Şişe Fabrikası işçileri grevi, 1903 ve 1904 Tersane-i Âmire işçileri grevleri, 1904 İskeçe tütün işçileri grevi, 1904 Manastır fırın işçileri grevi, 1904 Manastır ve Selanik ayakkabıcı işçileri grevleri, 1904 Cibali tütün işçileri grevi, 1904 Bitlis karakol inşaatı işçileri grevi, 1905 Balya Karaaydın maden işçileri grevleri 1905 Kavala grevine kadar yapılan grevlerdir (Yıldırım, 2017:209-220; Koç, 2003:19; Kırpık, 2004:234-236 ve 250-253; Çelik, 1999:112; Siyasal ve Toplumsal Olaylar Kronolojisi, 1985:1454-1472; Gülmez, 1985:792 vd; Sencer, 1969:138-146; Karakışla, 1998a:188; Karakışla, 1998b:30-31; Erişçi, 1997:4; Yazgan, 1982:93-94).

1908 öncesi grevlerin ortak özelliği, 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı'da dış borçlanmanın yarattığı ekonomik bunalımdan etkilenen işçilerin daha iyi ücret almak ya da ödenmemiş ücretlerinin ödenmesi amaçlı ekonomik nedenle greve gitmiş olmalarıdır (Sencer, 1969:137; Güzel, 1985:808; Kırpık, 2004:233; Karakışla, 1998b:32; Karakışla, 1998a:193; Gülmez, 1991:426; Çelik, 1999:25,107; Yıldırım, 2017:114; Makal, 1997:260)

1905 Kavala grevine kadar gerçekleşen grevlerin hiçbirisi bir örgütlenme ya da sendikal hareketin ürünü olmayıp, kendiliğinden gerçekleşen grevlerdir (Sencer, 1969:137; Güzel, 1985:808; Gülmez, 1991:436; Karakışla, 1998b:43; Yıldırım, 2017:228; Çelik, 1999:107). Esasında daha doğru bir ifade ile bir sendika olmaksızın doğal bir liderlikçe yönetildiklerinden bahsedilmektedir (Makal, 1997:253; Güzel, 1985:808). Eylemlerin örgütsüz olması grevlerin süresini de etkilemiştir. Birkaç istisna dışında grevlerin tamamı çok kısa süreli olmuştur. Zira işçilerin grev süresince maddi ihtiyaçlarını karşılayacak bir örgüt gücünü arkalarında hissetmemeleri nedeniyle grevler birkaç saat ya da bir gün sürebilmiştir (Yıldırım, 2017:228). Bunu destekleyen bir biçimde o dönemde İzmir Amerikan konsolosluğundan Osmanlı'daki grevler hakkında "işçiler günöbirlik davranıyorlar, sebat göstermiyorlar, bu yüzden Avrupa ve Amerika'da benzer durumlarda göröldüğü gibi grev sırasında geçimlerini sağlayacak bir fon oluşturulamıyor" minvalinde bir rapor yazılmıştır (Karakışla, 1998b:44).

1908 öncesi dönemin grevlerinin bir başka ortak özelliği de başlama süreçleridir. Bu dönemin grevlerinde işçiler, Cuma Divanı alışkanlığının da bir devamı olarak, işi bırakmadan önce şikâyetlerini valiye, Sadrazam'a, Padişah'a ve ilgili nazırlara dilekçe ile bildirmekte, uyuşmazlıkların önce barışçıl yoldan çözülmesi için devletten yardım istemektedirler. Daha sonra cevap gelmez ya da sorunlar çözülmez ise greve gitmektedirler (Ağralı, 1967:22; Sencer, 1969:139; Güzel, 1985:808 ve 812; Gülmez, 1985:792 ve 794; Gülmez, 1991:426; Çelik, 1999:14; Yıldırım, 2017:228; Karakışla, 1998a:200; Karakışla, 1998b:45). “Arabulucu iktidar” esasında örgütlerin çok yetkin olmaması, yasal düzenleme eksikliği, grevlere bir güvenlik sorunu olarak bakılması gibi nedenlerle (Vardağlı, 2009:40) işçiler tarafından öncelikli yol olarak görülmektedir.

Greve bakış, tutum ve davranışlar da bu dönemde benzer bir biçimde gerçekleşmektedir. İşverenlerin gerçekleşen grevlere tepkisi; hükümete bilgi verip, önlem alınmasını istemek ve grevci işçileri işten çıkararak yerine daha düşük ücretle işçi almak şeklinde olmuştur (Sencer, 1969:139; Güzel, 1985:815; Gülmez, 1985:798). Yönetim tarafından grev yapan işçilerin zam istemek için ayaklanmaları “edepsiz” bir davranış olarak görülmektedir (Çelik, 1999:14). Hükümet özellikle yabancı sermaye elindeki özel sektörde gerçekleşen grevlere karşı daha sert bir biçimde asker ve polisler aracılığıyla müdahale etmekte, grevci işçileri tutuklamakta ve grevi dağıtmaktadır (Güzel, 1985:808; Gülmez, 1985:798; Kırpık, 2004:269; Yıldırım, 2017:229).

1908 öncesi grevlerin başarı yahut başarısızlık anlamında her birinin nasıl sonuçlandığı konusunda kesin ve ayrıntılı bilgiler bulunmasa da pek çok grevin kısmen ya da tamamen başarısızlıkla sonuçlandığını, çok az sayıda grevin ise kısmen ya da tamamen başarı ile sonuçlandığı öğretide bildirilmektedir (Güzel, 1985:809 ve 815; Kırpık, 2004:271; Karakışla, 1998a:199; Yıldırım, 2017:229). Başarı oranının düşük olmasının altında, devletin olumsuz tutumu kadar işçi örgütlerinin ve liderlerinin yetersizliği ve profesyonel örgütlerin bulunmaması da yatmaktadır (Karakışla, 1998a:199; Karakışla, 1998b:44). 1908 sonrası ise hem grev sayısı hem de grevlerin başarı oranı artmıştır. Zira bu dönemde işçi örgütlenmesinde büyük bir ivme olmuş ve profesyonel örgütler daha başarılı grevler gerçekleştirebilmiştir. Bu nedendir ki özgürlük havasının yakalandığı 1908 II. Meşrutiyetle birlikte 5 ayda daha önceki 600 yıldan daha fazla sayıda grev yapılmıştır (Yıldırım, 2017:190).

Daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı'da sendikal nitelikte faaliyet gösteren ilk işçi cemiyeti 1901 yılında Kavala'da kurulan Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti'dir. Bu Cemiyet Osmanlı grevler tarihinin en büyük grevi olan 1905 Kavala grevinde çok yüksek bir işçi kitlesi ile grev organize etmiş ve tamamıyla başarıya ulaşmıştır. Bu grevin, 1908 öncesi örgütlü ve bilinçli ilk hareket olduğu öğretide belirtilmektedir. (Yıldırım, 2017:111; Makal, 1997:254'ten naklen Baydar:76).

3. OSMANLI'DA İLK ÖRGÜTLÜ GREV- KAVALA (1905)

Osmanlı'da tütün sanayisinin merkezi ve Avrupa'da tütün ihracatındaki en büyük pay sahibi Bölge, Kavala olmuştur (Quataert, 1998:108; Nacar, 2010:20-21). 19. yy sonu 20. yy başında Osmanlı tütün ihracatında Selanik vilayetinde %250'lik bir artış olmuştur. 1896-1909 yılları arasında Kavala kazasında tütün tüccarlarının sayısı 5 kat artmıştır (Vardağlı, 2009:37). Bu bölgede tütün tasnif ve işleme işinde yarı yarıya erkek ve kadın oranına sahip en az 15.000 işçinin çalıştığı tespit edilmiştir (Quataert, 1998:116; Nacar, 2010:23).

Kavala tütün üretim ve ihracatına dayalı ekonomisi ile tütün işçilerinin Avrupa'daki muadillerine benzer yardımlaşma ve dayanışma derneklerinin de kurulduğu bir yer olarak Osmanlı örgütlenme tarihinde önemli bir yere sahiptir (Vardağlı, 2009:37; Tütüncü, 2015:518). Kavala'nın Osmanlı'da görülen geleneksel meslek örgütlerinden farklı olarak birbirinden ayrı ve birbirine muhalif bir şekilde tütün sektöründe işçi ve işveren örgütlerine ev sahipliği yaptığı belirtilmektedir (Vardağlı, 2009:37). 1908'den önce, tütün işçileri, grev ve diğer protesto biçimleri düzenlemede Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en aktif emek gruplarından biri olmuştur (Nacar, 2014:533; Yıldırım, 2017:121). Bu özelliklerinden dolayı 1905 Kavala grevi Osmanlı sendika ve grev tarihinin en önemlisi olarak görülmektedir.

1883 yılında Osmanlı'da mevcut tüm tütün fabrikaları kapatılmış ve Regie (Reji) Şirketi; Die Österreichische Kreditanstalt - Viyana, Banker S. Bleichröder - Berlin ve Bank-ı Osmani-i Şahane - İstanbul banka gruplarının bir konsorsiyumu olarak kurulmuştur. Osmanlı hükümeti Reji'ye iç pazarda bir tekel sağlamıştır (Nacar, 2014:535; Vardağlı, 2009:36). Tütün yaprağının Osmanlı'da en önemli ihracat merkezleri Kavala, İskeçe, Selanik, Samsun ve İzmir olup, Kavala bu ilçelerden ilk sırada yer alan, en fazla sayıda tütün deposu ve işçiye sahip olan bölge olmuştur. 20. yüzyılın başında Kavala'da çalışan tütün işçilerinin sayısı 10,000 ila 15.000 arasında seyretmiştir. 200'den fazla ambarda istihdam edilen bu işçiler, şehrin nüfusunun yüzde 40 ila 60'ını oluşturmuştur (Nacar, 2014:536; Dığıroğlu, 2014:252).

Mevzu bahis dönemde tütün sektöründe işgücü ise üç gruba ayrılmaktadır. Birincisi sigara fabrikalarında çalışan tütün işçileri; ikincisi, konumuz bakımından en önemli kesimi oluşturan, çeşitli tüccar ve ihracat şirketlerinin mağaza adı verilen tütün işleme atölyelerinde çalışan işçiler ve üçüncüsü tütün çiftliklerinde çalışan tarım işçileridir. Tütün işçilerinin grevlerini gerçekleştirenlerin %90'ından fazlası mağaza işçisidir. Yalnızca Kavala kazasında 1905 yılında greve giden mağaza işçilerinin sayısı 10.000 civarındadır (Vardağlı, 2009:36). Yunan Konsolosluğunun raporlarına göre Kavala'da ilk grev 1879 yılında gerçekleşmiştir (Vardağlı, 2009:38). Kavala'da tütün işçilerinin ikinci grevi 1896 yılında ücretlerinde artış talep eden işçilerin, işyerlerinin camlarını kırması, ardından çok etnili bir yapıda (Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi cemaatlerinden) işçilerin şehir merkezinde protesto yürüyüşü yapmaları ile iş bırakmaları sonucu gerçekleşmiştir. Bu grev, arabuluculuk yapan Kavala Kaymakamı'nın müdahalesi ve işçilerin

birkaç kuruluşluk ücret artışı elde etmeleri ile son bulmuştur (Vardağlı, 2009:39).

Reji'nin raporlarına göre, 1903 yılında Kavala bölgesinde tütün hasadı on milyon kilogramdan fazla olmuştur. Ancak tütün piyasasında yaşanan daralma nedeniyle Haziran 1904'e kadar, bu miktarın yaklaşık yüzde altmış tütün yetiştiricilerinin elinde kalmıştır. Pazardaki durgunluğa tepki olarak, ilçedeki tütün yetiştiricileri daha az tütün ekmiş ve bu durum 1905'te Kavala tütün depolarındaki iş yükünün azalmasına neden olmuştur. Bu düşüşün bir işgücü fazlalığı yarattığını savunan tütün tüccarları işçi talebini azaltıp, işçileri işten çıkarmak ve işçilerin ücretlerini azaltmak yoluna gitmiştir (Nacar, 2010:118; Nacar, 2014:542).

Bu kesintiyi protesto etmek için işçiler 20 Mart 1905 sabahı grev ilan etmişler ve bu kararı takiben bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Bu yürüyüşte şehirdeki 200'den fazla tütün deposunun 1000'i aşkın camını kırmışlardır. Allatini ailesi tarafından işletilen tanınmış bir tütün şirketinin ofisine saldırmışlardır. Buna karşılık şirket güvenliklerinden biri grevcilere ateş açmış ve bunun üzerine grevciler, gazla şirket binasını ateşe vermeye çalışmışlardır. Bir jandarma subayı ve bir dini temsilciler heyeti eşliğinde grevcilere, dağılmaları ve mağduriyetlerinin giderileceği söylene de grevciler, ancak öğlen saatlerinde ek askeri güçler geldikten sonra dağıtılabilmıştır (Nacar, 2010:119; Nacar, 2014:543; Mahiroğulları, 2015:14; Vardağlı, 2009:39; Yıldırım, 2017:220; Kırpık, 2004:236 ve 282; Dıñoğlu, 2014:250). Osmanlı askeri yetkilileri açısından grevler ve şiddetli gösteriler, tütün işçilerinin cehalet ve mahrumiyetinin belirtiydi. “İşsiz ve açgözlü” serseri işçiler için protesto gösterileri, tütün satıcılarına karşı hissettikleri öfkenin bir ifadesiydi. Ancak öğretilerde tespit edildiği gibi esasında işçiler cahil düşüncelerle değil, bilinçli bir seçimin ürünü olarak saldırmıştır. 20 Mart sabahı grevcilerin çoğu, asker ve polis güçlerinin çok geçmeden tehditle ya da güç kullanımıyla onları dağıtacağını bildiğinden ilk önce grev kırıclarını hızlı bir şekilde ortadan kaldırmak için depoların pencerelerini hedef almışlardır. Zira temiz havaya maruz kalan tütün yaprakları düzgün işlenemediğinden, az sayıda grev kırıcının, camlar açılana kadar işyerlerinden ayrılmaktan başka seçeneği kalmayacaktır. İşçiler pencereleri kırarak, tüccarlar ücret kesintilerinde ısrar ettikleri takdirde tütün işlemlerini kolayca felç edebileceklerini göstermiş oldular. Allatini Şirketi'nin ofisine yapılan saldırı bile keyfi bir eylem değildir. Zira İngiliz Albay Fair Holme, 23 Mart 1905'te Kavala'ya vardığında, grevden önce şehirdeki tütün işçilerinin, ücret gününe kadar haftalık ücretlerinin miktarını bilmediğini rapor etmiştir ve grevciler beklentileri ile yapılan ödemeler arasındaki eşitsizliğe vurgu yapmak için en önemli tütün şirketlerinden birinin ücret hesaplaması yapan ofisine saldırmışlardır (Nacar, 2010:120; Nacar, 2014:543). 21 Mart'ta Drama mutasarrıfı Kavala'ya çağırılmış ve grevcilerle tütün tüccarlarının temsilcileri arasında bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda, tütün tüccarları geri adım atmış ve işçi ücretlerinden kesinti yapmamayı kabul etmişlerdir, işçiler de kırık camların masraflarını bir

günlük maaşlarından topluca ödeme sözü vermiştir. Bu anlaşma ilan edildiğinde çok sayıda işçi “Çok yaşa sultan!” nidalarıyla hükümet binasının önünde toplanmıştır (Nacar, 2010:121; Nacar, 2014:543; Yıldırım, 2017:220; Vardağlı, 2009:39).

Kavala grevinin mağduru göçmen işçiler olmuştur. Esasında işçiler grevi 20 Mart'ta ilan ettiğinde göçmen işçilerin çoğu henüz şehre gelmemiştii. Ancak Kavala'ya gelen ve greve katılan bazı göçmen işçiler, dışlayıcı ve baskıcı hükümet politikalarıyla karşılaşmıştır. Hem sivil hem de askeri yetkililer onları grev başlatıcısı olmakla suçlamıştır. Kavala kaymakamı yerel olmayan işçilerden oluşan bir kalabalığın grevi kıskırttığını iddia etmiş; 9. Piyade Tümeni Komutanı Mareşal İbrahim Paşa da göçmen işçileri hedef alıp, bu tür olayların tekrarını önlemek için, hükümetin Kavala'ya çalışmaya gelen serserileri kendi ülkelerine geri göndereceğini ve yerel işçilerin, tütün tüccarlarının tiranlığından kurtarılması gerektiğini rapor etmiştir. 21-24 Mart tarihleri arasında polis, göçmen işçilere karşı baskıcı politikalar başlatmış ve memleketlerine geri göndermiştir (Nacar, 2010:123). Keyfi bir süreç sonunda, sağlam kanıtlara dahi dayanmadan grev lideri olarak belirledikleri sekiz işçiyi de tutuklayıp, Selanik'e göndermişlerdir (Nacar, 2010:122-124; Nacar, 2014:544; Yıldırım, 2017:220).

Kavala tütün işçileri için bir başarı hikâyesi olan 1905 grevi (Nacar, 2010:124), Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti tarafından organize edilmiş olup, yakın tarihli araştırmalarla belirlendiği üzere Osmanlı'da bir sendika öncülüğünde gerçekleştirilen ilk grevdir (Yıldırım, 2017:220; Mahiroğulları, 2015:14). Kavala'da en güçlü örgüt ve en önemli işçi örgütü, “Saadet” isimli, Osmanlı arşiv kayıtlarında Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti olarak geçen, 1901 yılında kurulmuş olan çok etnili bir cemiyettir. 10.000 civarında işçinin katıldığı 1905 Kavala grevinin örgütleyicisi de bu cemiyettir (Vardağlı, 2009:39; Yıldırım, 2017:220; Mahiroğulları, 2015:13). Tütün Amelesi Saadet Cemiyetinin kuruluş nizamnamesinde amaç; üyelerinin bilgi ve mesaisi ile tütün ticareti ve üretimini artırılması ve Amerika'ya göç etmek isteyen tütün işçilerinin vazgeçirilmesi olarak belirtilmiş olup, 32 kişilik yönetim kurulunun 15'i Müslüman, 15'i Hıristiyan, 2'si Yahudi, farklı din ve ırklardan üyeleri olan hoşgörülü bir örgüttür. Üyelik aidatı da ayda 6 kuruştur (Kırpık, 2004:207; Yıldırım, 2017:122 ve 138; Nacar, 2014:545; Mahiroğulları, 2015:17). Üyelerden toplanan aidatların biriktirilerek cemiyetin feshi durumunda üyeler arasında paylaşılacağı ve üyelerden vefat edenler olursa, birikmiş aidatın mirasçılara verileceği nizamname hükümlerinden biridir (Mahiroğulları, 2015:17).Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti, II. Meşrutiyet öncesinden kapandığı 1916 yılına dek işçi hareketleri içinde katılım ve sonuç alma bakımından önemli grevleri başarıyla yönetmiştir (Mahiroğulları, 2015:20).

1872 yılının başından 1908 yılı II. Meşrutiyetin ilanına kadar yapılan araştırmalarda tespit edilen 92 grevden 23'ünde greve katılan işçi sayısı 23.389 olarak tespit edilmiş olup, bunların da yarısı Kavala grevine katılan işçilerdir (Yıldırım, 2017:225). Kavala'da işçi örgütü planlı bir şekilde

hareket ettiği için daha fazla sayıda işçiyi organize edebilmekte ve böylece greve katılan işçi sayısı hızla artabilmektedir (Yıldırım, 2017:278). Bu nedenle Kavala grevi döneminin en çok işçiye ev sahipliği yapan grevi olarak da tarihe geçmiştir.

Tütün işçilerinin çalışma koşullarını belirleme konusunda Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti 1905'ten çok daha güçlü bir şekilde çıkmış ve ilerleyen yıllarda da mücadelesine devam etmiştir. Örneğin, 1908 grevlerinde Tütün İşçileri Saadet Cemiyeti önderliğinde Kavala işçileri tekrar grev kararı almış ve bu grevde yevmiyelerin 2-3 kuruş artırılması, çalışma saatlerinin kışın sekiz saat, yazın dokuz saat olması, işyerinde daha iyi bir havalandırma düzeneği, temiz içme suyu, tükürük hokkaları olması, tuvaletlerin temiz olması, atölyede çalışan işçi sayısına sınır getirilmesi gibi çok daha bilinçli taleplerde bulunmuş ve grevlerini başarı ile sonuçlandırmıştır (Nacar, 2014:544; Karakışla, 1998b:35; Vardağlı, 2009:40).

4. SENDİKA İLE GREVİ AYIRAN BİR DÜZENLEME OLARAK TAT'İL-İ EŞGAL KANUNU

1908 yılında özgürlük ortamından da faydalanan çok sayıda işçinin gerçekleştirdiği çok sayıda greve tepki olarak 9 Ağustos 1909'da Ta'til-i Eşgal Kanunu çıkarılmıştır (Gülmez, 1985:793; Çelik, vd. 2018:768). Bu kanun metnini Polonya kökenli Fransız uyruklu Kont Leon Ostrorog hazırlamıştır (Güzel, 1985:816).

Bu Kanun ile grev ve sendika olgularına birbirinden farklı bakıldığı anlaşılmaktadır. Zira sendika zaman içinde tamamen yasaklanmakta ancak grev zorunlu uzlaşma sonucunda serbest görülmektedir. Nitekim Kanun görüşmelerinde Ticaret ve Nafia Nazır vekili Ali Bey; “Zaten biz[im] sendika teşkilinin yasaklanması hakkında kanun çıkarılmasını teklif etmemiz sadece amele-i himaye maksadıyladır. Sermayedarı himaye maksadıyla değildir. Çünkü sendikanın elinde amele, emin olunuz ki, esir olacaktır. Sendikalar esnaf loncalarından başka bir şey değildir.” şeklindeki konuşması ile dönem zihniyetine bir örnek oluşturmaktadır (Ökçün, 1982:67; Gülmez, 1991:340-346; Karakışla, 1998b:47; Karakışla, 1998a:201).

1909 yılında çıkarılan Ta'til-i Eşgal Kanunu ile devlet, kamuya yönelik hizmet sunan alanlarda (Hükümetten ruhsat veya imtiyaz olarak demiryolu, tramvay, liman, aydınlatma gibi kamuya yönelik hizmetle yükümlü şirketler) grev yapılmasını zorunlu bir uzlaşma sürecine bağlamış, diğer alanlarda uzlaşma zorunluluğu öngörmemiş; işçi-işveren uyuşmazlıklarının çözümünde temsilcilik kurumu getirmiştir. İşçiler uyuşmazlık halinde seçecekleri üç temsilci ile sorunlarını çözümlenmeye çalışacaklardır. Ancak kamuya yönelik hizmet sunan alanlarda sendika kurulmasını yasaklamış ve var olan sendikaları da kapatmıştır (Yıldırım, 2017:116; Çelik vd., 2018:768; Yazgan, 1982:67).

Tat'il-i Eşgal Kanunu ile umuma yönelik işlerde örgütlenme yasaklandığında, tütün üretimi umuma yönelik olmadığından Tütün Amelesi

Saadet Cemiyeti kapatılamamıştır (Kırpık, 2004:208). Dahiliye Nezareti'nden Selanik Valiliği'ne gönderilen yazıda, söz konusu Cemiyet sendika dahi olsa, tütün ticarethaneleri kamu hizmeti veren müesseselerden olmağı için teşkilllerinde bir sakınca görülmediği belirtilmiş; Şura-yı Devlet de bu konuya ilişkin olarak söz konusu işçi cemiyetlerinin kurulmasında hukuksuzluk olmadığını hükme bağlamıştır (Mahiroğulları, 2015:15-17).

O halde Ta'til-i Eşgal Kanunu ile ilk önce umuma yönelik işlerde örgütlenme yasaklanmıştır, ancak 1913 yılında Kanuna eklenen şerh sonrası bu Kanunla sendikalar tamamen yasaklanmıştır (Kırpık, 2004:217; Yıldırım, 2017:322). Ta'til-i Eşgal Kanunu ile grev ise yasaklanmamış yalnızca grev öncesi uzlaşma süreci zorunluluğu getirilmiştir. Ancak belirtilmelidir ki bu Kanunun yorumlanmasında 1910 yılında dahi sendika ve grev hakkının ayrı ayrı değerlendirilip, grev yapmanın mümkün sayılıp, sendikaların yasaklanmasının abes olduğu görüşü dile getirilmiştir (Yıldırım, 2017:322 Babanzade İsmail Hakkı'nın yazısına ithafen).

5. SENDİKA VE GREV HAKKININ MÜNDEMİÇLİĞİ

Günümüzde grev hakkının kanuna uygun olarak kullanılabilmesi için yetkili sendika tarafından ilan edilmiş olması aranmaktadır. Bir diğer ifadeyle sendikaların grevi organize etmesi gerekmektedir. Zira grev yapmak bir amaç değil, bir araçtır (Ağralı, 1967:227). Ancak yalnızca sendikalar grev hakkının kullanılmasını organize edip, kolaylaştırmaz. 1908 öncesi Osmanlı döneminde yukarıda da izah edildiği üzere grevler sendikalara duyulan ihtiyacı göstermiş ve grev, dayanışmayı artırıp işçi örgütlenmesine giden yolları açmıştır (Güzel, 1985:813).

Kavala örneğinde de olduğu gibi, grevler de bir dayanışma bilinci oluşturup işçi örgütlenmesini destekler. Bir diğer ifadeyle sendika hakkı grev hakkını, grevler de sendika hakkını büyütür ve geliştirir. Bu nedenledir ki bu haklar mündemiçtir. TDK, mündemiç kelimesini içkin sözcüğü ile açıklamakta, içkini de “Varlığın içinde bulunan, varlığın yapısına karışmış olan” şeklinde tanımlamaktadır (www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi:10.11.2018). Tam anlamıyla ifade etmeye çalıştığımız husus da mevzubahis iki sosyal hakkın birbirine karşı olan bu durumudur. Yalnızca sendika hakkının tanınması, ancak grev hakkının tanınmaması yahut 1909 Ta'til-i Eşgal Kanununda olduğu gibi grev hakkının engellenmeyip sendika hakkının yasaklanması tek kanatlı bir kuşun uçmasını beklemek gibidir.

İşçi örgütlenmesi yani bir sosyal kuruluş olarak sendikalar (Ağralı, 1967:9), tarihsel açıdan işçi hareketlerinin olmazsa olmaz bir unsuru değildir, ancak bu hareketlerin başarıya ulaşması için olmazsa olmaz bir niteliktedir (Makal, 1997:253; Yazıcı, 2004:87-88). 1905 Kavala grevini döneminin diğer grevlerinden ayırıp tam anlamıyla başarıya ulaşmasını ve geniş kitlelere hitap edebilmesini sağlayan, bu grevin örgütlü bir yapı içerisinde gerçekleşmesidir. Nitekim dönemin grevlerinin başarısızlık nedenleri sıralanırken grevlerin iyi örgütlenip yönetilememesi gösterilmiştir (Güzel, 1985:815). Grevler işçi örgütlerini doğurmuştur, işçi örgütleri de

grevlerin nicelik ve niteliğine etki etmiştir. Bunun açık örneğini, 1908 sonrası özgürlük ortamı ile işçi örgütü sayısı arttıkça grevlerin de sayısının da artmasında ve işçi taleplerinin derinleşmesinde görmekteyiz (Yıldırım, 2017:354).

Grev hakkının önkoşulunun sendika olduğunda bir şüphe yoktur. Peki, sendikalar grev silahını kullanamaz halde ise ne derece etkili olabileceklerdir? Bir diğer ifadeyle sendikasız grev olmaz, ancak grevsiz sendika olur mu? Grev hakkından yoksun bir sendika özgürlüğü, sendika hakkının içeriğini anlamsız hale getirmeyi mi?

Çalışanlara sendika ve toplu pazarlık hakkı tanırken grev hakkı tanımamak, bu gayeye ulaşmayı engelleyecek ve müesseselerin gerçek anlamını yitirmesine neden olacaktır. Zira bu haklar birbirinin ayrılmaz cüz'üdür (Narmanlıoğlu, 1990:19). ILO'nun örgütlenme özgürlüğüne ilişkin ilkelerine göre nasıl ki sendika hakkı devletlerin kendi alanlarına münhasır konulardan olmaktan çıkmış ve insan hakkı olarak kabul ediliyorsa grev hakkı da sendikal hakların esaslı yönlerindedir (Başbuğ, 2012:43; Gülmez, 2008:137 vd). Bu anlamda grev hakkı yalnızca zorunlu hizmetlerde veya şiddetli ulusal kriz durumlarında sınırlanabilecektir. Zorunlu hizmetler nüfusun tamamının ya da bir kısmının yaşamını, kişisel güvenliğini ya da sağlığını tehlikeye atabilecek olan hizmetlerle sınırlı görülmelidir. Grev hakkı sadece devlet adına yetki kullanan kamu görevlileri için kamu hizmetinde veya zorunlu hizmetlerde kısıtlanabilir ya da yasaklanabilir. Kamu görevlileri açısından örgütlenme özgürlüğü ilkesinin tanınması grev hakkının da doğrudan tanındığı anlamına gelmemektedir. Özellikle kamuya ait ticari ve sanayi işyerlerinde kamu görevlilerinin greve gitmesi nüfusun tamamının ya da bir kısmının yaşamını, düzenini ve sağlığını tehlikeye attığı durumlarda kamu görevlileri grev hakkından uzak tutulabilir. Bu bakımdan grev hakkı zorunlu haller ve devlet adına yetki kullanan kamu görevlileri için sınırlama ve yasaklamaya tabi tutulur. Ancak belirtilmelidir ki kamu görevlisi kavramı dar tanımlanmalıdır. Yalnızca devlet adına yetki kullanan kamu görevlileriyle sınırlı olarak grev yasağı getirilebilecektir. (Başbuğ, 2012:60). Bunun dışında sendika hakkını tanıyıp grev hakkını tanımamak için olan bu iki hakkın ikisini de anlamsızlaştırmaktadır.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye'si toplumu arasındaki geçişte var olan süreklilik, günümüz çalışma ilişkilerini daha doğru okuyabilmek için Osmanlı çalışma ilişkilerini incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Ekonomi anlayışı dışında sanayideki gelişmelerin geç oluşu ve Devletin sendikalara olumsuz tavrı Osmanlı'da sendikal anlamda işçi örgütlenmesini epey geciktirmiştir. Uzunca bir zaman Osmanlı'da ilk işçi örgütlenmesi olarak Amelperver Cemiyeti düşünülse de, bu bir işçi örgütü değil bir yardım-hayırseverlik cemiyeti idi. Öğretinin çoğunluğu tarafından ise Osmanlı'da ilk işçi örgütü olarak 1894 yılında İstanbul'da gizlice

kurulmuş olan Amele-i Osmanlı Cemiyeti gösterilmektedir. Yapılan son araştırmalar ise göstermiştir ki Osmanlı'da sendikal nitelikte faaliyet gösteren ilk işçi cemiyeti 1901 yılında Kavala'da kurulan Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti'dir. Bu Cemiyet, 1901 yılından 1916 yılına kadar faaliyet göstermiş ve gerek 1905 grevinde gerek 1908 sonrası grevlerde çok yüksek bir işçi kitlesi ile grev organize edip, grevleri başarı ile yönetmiştir.

Osmanlı'da çok sayıda grev de gerçekleşmiştir. 1908 öncesi grevlerin ortak özelliği; işçilerin daha iyi ücret almak ya da ödenmemiş ücretlerinin ödenmesi amaçlı ekonomik nedenle greve gitmiş olmasıdır. 1905 Kavala grevine kadar gerçekleşen grevlerin hiçbirisi bir örgütlenme ya da sendikal hareketin ürünü olmayıp, kendiliğinden gerçekleşen grevlerdir. Eylemlerin örgütsüz olması grevlerin süresini de etkilemiştir. Birkaç istisna dışında grevlerin tamamı çok kısa süreli olmuştur.

1908 öncesi çok az sayıda grev başarı ile sonuçlanmıştır. Bunlardan en önemlisi de çalışma konumuza dâhil 1905 Kavala grevidir. Tütün piyasasında yaşanan daralma nedeniyle tütün tüccarları işçi talebini azaltıp, işçileri işten çıkarmış ve işçilerin ücretlerini azaltmıştır. Ücretlerindeki kesintiyi protesto etmek için işçiler 20 Mart 1905 sabahı grev ilan etmişler, şehirdeki 200'den fazla tütün deposunun camlarını kırmışlardır. Allatini ailesi tarafından işletilen tanınmış bir tütün şirketinin ofisine saldırmış ve böylece tütün işlemlerini felce uğratmışlardır. Sonuçta tütün tüccarları geri adım atmış ve işçi ücretlerinden kesinti yapmamayı kabul etmişler, işçiler de kırık camların masraflarını ödemişlerdir. Kavala tütün işçileri için bir başarı hikâyesi olan 1905 grevi, Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti tarafından organize edilmiş olup, Osmanlı'da bir sendika öncülüğünde gerçekleştirilen ilk grevidir.

Kavala örneğinde de olduğu gibi, grevler bir dayanışma bilinci oluşturup işçi örgütlenmesini destekler. Bir diğer ifadeyle sendika hakkı grev hakkını, grevler de sendika hakkını büyütür ve geliştirir. Bu nedenledir ki bu haklar mündemliçtir. Yalnızca sendika hakkının tanınması, ancak grev hakkının tanınmaması yahut 1909 Ta'til-i Eşgal Kanununda olduğu gibi grev hakkının engellenmeyip sendika hakkının yasaklanması tek kanatlı bir kuşun uçmasını beklemek gibidir. Grev hakkından yoksun bir sendika özgürlüğü, sendika hakkının içeriğini anlamsız hale getirecektir.

Kaynakça

Ağralı, S. (1967). *Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı*. İstanbul: Son Telgraf Matbaası.

Başbuğ, A. (2012). *Toplu İş İlişkileri ve Hukuk*. Ankara: Şeker-İş Yayını.

Carr, E. H. (1987). *Tarih Nedir?*. 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Çelik, B. (1999). *Türkiye’de İşçi Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi (1800-1870)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Çelik, N. vd. (2018). *İş Hukuku Dersleri*. 31. Bası, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Dığıroğlu, F. (2014). Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912). *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*. XLIII. Ss.227-272.
- Erişçi, L. (1997). *Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi (Özet Olarak)*. Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Esener, T. (1972). *İş Hukuku Cilt 3 Sendika Hukuku*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Gülmez, M. (1985). Tanzimat’tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 3, İstanbul, ss.792-802.
- Gülmez, M. (1991). *Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*. 2. Bası, Ankara: Türkiye Orta Doğu ve Amme İdaresi Enstitüsü.
- Gülmez, M. (2008). Sendika Hakkı, Toplu Sözleşme ve Grevi de İçeren Toplu Eylem Haklarını Kapsar mı?. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 3. ss.137-169.
- Güzel, Ş. (1985). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Hareketi ve Grevler. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 3, İstanbul. ss.803-827.
- Güzel, Ş. (1993). İlk Grev. *Tarih ve Toplum*. Sayı 119, Cilt 20, Kasım. ss.40-41.
- Karakışla, Y. S. (1998a). Osmanlı İmparatorluğu’nda 1908 Grevleri. *Toplum ve Bilim*. Sayı 78, Güz. ss.187-209.
- Karakışla, Y. S. (1998b). Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu, 1839-1923. *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*. İstanbul. ss.27-54.
- Kırpık, C. (2004). *Osmanlı Devleti’nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

- Koç, Y. (2003). *Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. 2. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Mahiroğulları, A. (2015). Osmanlı Döneminde Kurulan İki İşçi Cemiyeti (Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti, İzmir Elbise Amelesi Cemiyeti). *Çalışma ve Toplum Dergisi*. Sayı 46. ss.11-24.
- Makal, A. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri: 1850: 1920*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Nacar, C. (2010). *Tobacco Workers In The Late Ottoman Empire: Fragmentation, Conflict and Collective Struggle*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA: Binghamton University.
- Nacar, C. (2014). Labor Activism And The State In The Ottoman Tobacco Industry. *Int. J. Middle East Stud.* 46. ss.533–551.
- Narmanlıoğlu, Ü. (1990). *Grev*. Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi.
- Ökçün, A.G. (1982). *Ta'til-İ Eşgal Kanunu, 1909 Belgeler – Yorumlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Quataert, D. (1998). Selanik’teki İşçiler, 1850-1912. *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*. İstanbul. ss.97-153.
- Sencer, O. (1969). *Türkiye’de İşçi Sınıfı*. İstanbul: Habora Kitabevi.
- Siyasal ve Toplumsal Olaylar Kronolojisi. (1985). *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 6, İstanbul. ss.1454-1472.
- Sülker, K. (1998). *Dünyada ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu*. İstanbul: Memet Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1981). 19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda İşçi Sınıfının Doğuşu. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. Yıl 2, Cilt 2, Sayı 11, Nisan. ss.5-22.
- Tütüncü, G. (2015). İngiltere ve Türkiye’de Erken Dönem Sendikacılık Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. Eylül, Yıl 8, Sayı XXIII. ss.493-539.
- Vardağlı, T. (2009). 1908’e Giden Yolda İşçi Hareketleri: Selanik Vilâyeti Tütün İşçileri. *2008’den 1908’e Bakmak*. İstanbul. ss.33-45.

Yazgan, T. (1982). Türkiye’de Sendikal Hareketler (Kısa Tarihçe). *Türk Dünyası Araştırmaları*. Ekim. ss.5-104.

Yazıcı, E. (2004). *Osmanlı’dan Günümüze Türk İşçi Hareketi*. Ankara: İlke Emek Yayınları.

Yıldırım, K. (2017). *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922) Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*. 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Extended Abstract

Looking at history to solve today's problems is one of the methods of scientific interpretation. In this study, an example from history is examined to support the thesis that today's union and strike right are intertwined rights. Kavala strike which is the most important workers' movement in the history of Ottoman labor has been emphasized. However, although this study contains information about the history of Ottoman labor, it is not a study of history. It is a study that follows the development of trade union and strike rights from past to present and receives assistance from the past to analyze the present. Instead of examining how union rights and strike rights nourish each other from the theoretical point of view of labor law, we chose to show an example from history. The study is original in this aspect. Since the researcher is not a historian and this study is not a study of history secondary sources were used in the present study.

The transition to the capitalist economy and to the trade union, which was a product of the former, was difficult in the Ottoman Empire. The understanding of economy, the late development of industry, the complex period of the State and the negative attitude of the State towards the trade unions delayed the existence of trade union organization in the Ottoman Empire. The majority of the doctrine indicated the Ottoman Workers 'Association as the first workers' organization in the Ottoman Empire. However, recent history studies show that this organization should be defined as a political organization with workers among its members. The first union of workers in the Ottoman trade union was the Tobacco Workers Felicity Association, which was established in 1901 in Kavala. This Society was active from 1901 to 1916.

In the Ottoman Empire, none of the strikes that took place until the 1905 Kavala strike was the product of an organization or trade union movement, but rather they were spontaneous strikes. The common feature of the pre-1908 strikes was that they were economic. The workers were on strike for better salaries, getting paid or unpaid wages. Another common feature of the strikes of the pre-1908 period was the initiation process. Before leaving the job, the workers petitioned their complaints to the governor, the Grand Vizier, the Sultan and the relevant ministers, and first

asked the state for help in settling the disputes peacefully. If they were not answered or the problems were not solved they went on strike. There was no precise and detailed information as to how each of the strikes before 1908 resulted in success or failure. However, it is reported in the doctrine that very few strikes were partially or completely successful. The reason for this was the negative attitude of the state, the inadequacy of workers' organizations and leaders, and the absence of professional organizations.

The first union of workers in the Ottoman trade union was founded in 1901 in Kavala. This organization organized the 1905 Kavala strike which is the biggest strike in the history of the Ottoman strikes and it was totally successful. This strike was the first unionized and conscious strike before 1908. The reason for the Kavala strike is that tobacco merchants remained in the hands of their tobacco, thus dismissed workers and reduced workers' wages. To protest the wage cut, the workers declared a strike on the morning of 20 March 1905 and organized a march. In this march, workers broke more than 1000 windows of more than 200 tobacco depots in the city. They attacked the office of a well-known tobacco company run by the Allatini family. These were not arbitrary acts, they were planned. In this way, workers showed that they could easily paralyze tobacco processing. On March 21, Drama Governor was called to Kavala. He held a meeting between the strikers and the representatives of tobacco merchants. At the meeting, tobacco traders stepped back and agreed not to deduct workers' wages. The workers also pledged to collect the costs of broken glass from their daily salary. The workers' organization in Kavala was able to organize a large number of workers because it was planned. Therefore, it was successful.

With the constitution in 1908, it became an environment of freedom. The large number of workers who benefited from it carried out many strikes. In response to these strikes, the Ta'til-i Eşgal Law was enacted on 9 August 1909. This Law separated the strike and the union. With this Law, the union was completely banned in time. The strike was not banned. Only the pre-strike reconciliation process was imposed.

As in the case of Kavala, strikes create a sense of solidarity and support workers' organization. The right to trade union enlarges and improves the right to strike and strikes increase the right to union. Therefore, these rights are intertwined. It is meaningless to recognize only the right to trade union, but not to grant the right to strike, or to prohibit the right to strike, as in the 1909 Act, to prevent the right to strike.

Unions are historically not an essential element of workers' movements. However, it is essential for these movements to succeed. It is in the union structure that distinguishes the 1905 Kavala strike from other strikes of its period. It would be pointless to give workers the right to trade unions and collective bargaining, but not to strike. These rights are inseparable. The ILO's principles on freedom of association are the same. The right to trade union and the right to strike are both human rights. In this

sense, the right to strike can be restricted only in compulsory services or in cases of severe national crisis. The right to strike may be prohibited only for public officials exercising authority on behalf of the state or in compulsory services. In addition, recognizing the right to trade union and not recognizing the right to strike renders both of these intertwined rights meaningless.